

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

22e jaargang nr. 49 7 december 1969

administratie

postbus 114, Utrecht

tel. 030-24641

postgiro 58 t.n.v. De Humanistische Pers

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 8,50 per jaar

Overige landen f 12,50 per jaar

losse nummers f 0,50

verschijnt wekelijks

Tekort aan schroom?

Het is op zichzelf een veeg teken dat, hoewel mijn onderwerp met zoveel vaagheid is aangekondigd, u toch al wel ongeveer vermoedt waarover ik het hebben wil. Het is een aanwijzing hoezeer het onderwerp de gemoederen van velen bezig houdt, hoe groot de verontrusting is. Inderdaad: ik wil het hebben, althans óók hebben, over de wijze waarop in deze jaren studenten en andere jongeren van bij hen bestaande onlustgevoelens blijk geven. Maar het lijkt me goed toe reeds dadelijk te zeggen dat ik met mijn onderwerp bedoel iets aan de orde te stellen dat wellicht als een tijdsverschijnsel moet worden aangemerkt, zich verder uitstrekkende dan alleen maar tot studenten en jongeren, en daarom des te meer verontrustend. Niettemin: laat mij beginnen met de studenten en de jongeren.

Hun akties dienen zich aan als akties die in een of ander meer- of minder-omvattend verband een (verdergaande) democratisering beogen. Als velen met mij er door verontrust worden en zijn, dan is dat omdat de wijze, waarop de akties worden gevoerd, de middelen die daarbij worden aangewend, dreigen wat reeds aan democratie bestaat te ondergraven inplaats van te versterken of uit te breiden. En dat vooral omdat die middelen als zodanig — zeer wezenlijk en direkt — inbreuk maken op de rechten en vrijheden van mede-burgers.

Ook wanneer men er zich over verheugt dat jongeren hun enthousiaste aandacht geven aan zaken, die het algemeen welzijn betreffen, kan men zich toch niet onttrekken aan de ernstige twijfel of zij wel geheel dóór hebben wat het betekent in een democratische staat te leven, d.i. een staat die een ieder rechten geeft, maar hem ook plichten oplegt, plichten, in acht te nemen jegens een wat abstracte „overheid”, maar ook plichten jegens mede-burgers. Velen van mijn generatie, maar ook velen, jonger dan ik, zullen zich de vóór, tijdens en in de eerste jaren na de laatste oorlog in woord en geschrift gevoerde gedachtenwisselingen over de democratie herinneren, waarin steeds meer tot uiting kwam dat het wezenlijk is voor de democratie dat ook minderheden hun rechten en mogelijkheden tot ontplooiing wordt gegeven. Verdraagzaamheid bleef niet

beperkt tot het dulden van afwijkende meningen; steeds meer werd erkend de plicht om ook minderheden, binnen zekere grenzen, de kans te geven zich te ontwikkelen en het eigen leven naar eigen inzichten in te richten. „Binnen zekere grenzen”, dat wil zeggen: binnen de grenzen, die de rechtsorde nodig maakt; en het kan niet anders: wát die rechtsorde mogelijk maakt en wat niet, in hoeverre aan minderheden tegemoetgekomen kan worden, dat wordt tenslotte uitgemaakt door de meerderheid, hoever deze ook rekening wil houden met de belangen en verlangens van minderheden. Het schijnt dat het somtijds minderheden moeite kost dit als vanzelfsprekend te aanvaarden, zoals het hun soms ook moeite kost in het oog te houden dat wanneer de meerderheid in een democratie de plicht heeft verdraagzaam te zijn tegenover minderheden, minderheden uiteraard ook de plicht hebben verdraagzaam te zijn tegenover de meerderheid.

Terecht kunnen minderheden in een democratie van de meerderheid — van het gezag, van de establishment, als men wil — verlangen dat zij niet te spoedig en te lichtvaardig zeggen dat iets niet kan worden aanvaard of getolereerd, maar het evenwicht vraagt dat minderheden tenminste

Oplossing van de prijsvraag:

Waaruit en van wie?

10. Eenzaam avontuur - Anna Blaman
11. Terug naar Oegstgeest - Jan Wolkers
12. Het huwelijk - (uit verzen)
Willem Elsschot

De winnaars zijn:

E. Dijkshoorn, Omvalspoort 5rd, Haarlem
F. J. Spijkerman, Slotlaan 36-III, Zeist
B. Versluis, Waterlooplein 121-III, A'dam
Een boekenbon wordt hen toegezonden.

een radio-uitzending van zondag 7 december 1969

Kalender 1970

De kalender 1970 van het
Humanistisch Verbond,
nu in geheel vernieuwde
uitvoering.

De prijs is **f 5.75**

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door
storting of overschrijving van f 5,75 op post-
rekening 58 t.n.v. De Humanistische Pers
Utrecht.

In de omschrijving: Kalender 1970.

even voorzichtig omspringen met de belangen en gevoelens van de meerderheid.

Het is het goed recht van minderheden er naar te streven dat bestaande regelen worden gewijzigd. Maar zij moeten er zich wel van bewust zijn dat regels gelden zolang zij niet gewijzigd zijn. Het heeft er tegenwoordig nogal eens van alsof men al bij voorbaat een voorschotje of zelfs een aanzienlijk voorschot wil nemen op een regeling, die men zou begeren, maar die er nog niet is, er alleen maar misschien zou kunnen komen. Studenten spreken graag over een „universitaire gemeenschap”. In zoverre terecht als „democratie” vooral mag worden verstaan als een bestuursvorm, die dan uiteraard zou moeten worden gegeven aan iets dat een gemeenschap zou kunnen worden genoemd. Maar tegelijkertijd kunnen veelal hun woorden en hun optreden ons er alleen maar van overtuigen dat die gemeenschap er nog helemaal niet is. En zolang die gemeenschap, die dan een democratische zou moeten zijn, er nog niet is, kan er ook geen sprake zijn van de democratische uitoefening van rechten ingevolge welke men gebouwen betreft of van dossiers en bescheiden kennis neemt, die naar geldend recht alleen toegankelijk zijn voor anderen.

Een ander voorbeeld van een voorschotje of voorschot, bij voorbaat reeds opgenomen, ontleen ik aan de zgn. demonstratievrijheid. Ook van demonstranten zal in een democratische samenleving altijd mogen en moeten worden verlangd dat zij, voor hun eigen rechten opkomende, bereidheid aan de dag leggen anderen niet, of tenminste niet te zeer, te hinderen. Als gezamenlijke burgers zullen we elkaar van tijd tot tijd altijd wel eens enigszins hinderen, maar ook daaraan zullen grenzen moeten worden gesteld; m.a.w.: meerdere demonstratievrijheid zal regeling behoeven, en het gaat niet aan op eigenzinnige wijze op een regeling vooruit te lopen, die men dan naar eigen hand meent te kunnen zetten. Dit mag met evenveel nadruk worden gezegd als dat de machthebbers in een democratie, om wille van de democratie, goed zullen doen zo royaal mogelijk te zijn met het geven van gelegenheid om te demonstreren.

Maar, zo zullen nu studenten en jongeren mij wellicht willen tegenwerpen, dat is nu allemaal wel mooi gezegd — dat van die rechten van minderheden en de plicht van de meerderheid om ook minderheden hun eerlijke kansen te geven en rekening te houden met hun belangen en verlangens — maar als wij nu ervaren dat dat theorie is, als de meerderheid ons nu onthoudt waarop wij recht hebben, als wij telkens opbotsen tegen ge-

vestigde belangen, tegen „establishment” en „autoriteit”, wat dan? Mijn antwoord hierop is tweeledig. Om een ieder het volle pond te geven wil ik niet geheel uitsluiten de mogelijkheid dat zelfs binnen een democratie minderheden moreel gerechtvaardigd kunnen zijn tot ongewoon, min of meer krachtdadig ingrijpen; Maar in een zó democratisch-ingerichte staat als de Nederlandse nu eenmaal is, moet het wel een ultimatum remedium zijn, een laatste middel, waarnaar men pas grijpt als men zeker weet dat men alle beschikbare democratische wegen heeft gevolgd. En men zal er oog voor moeten hebben dat zelfs meerderheden in een democratie veelal niet op hun wensen kunnen worden bediend. Heeft men het pad van het gesprek en het overleg eenmaal verlaten, dan zal men toch moeten blijven omzien naar elke mogelijkheid daartoe terug te keren. Dat is een eis van democratie; het is ook een eis van menselijke verhoudingen.

Als ik het zo zeg, dan kom ik daarmee tevens tot hetgeen ik vooral zou willen zeggen. Tot dusver heb ik veel gesproken over democratie als bestuursvorm, over meerderheid en minderheid, over verdraagzaamheid en dergelijke begrippen. Dat zijn vooral staatsrechtelijke begrippen, en ik zou eigenlijk van het staatsrechtelijke in zoverre willen afdenken als ik de zorg van zeer veel in deze tijd toch ook zou willen zien als bezorgdheid voor — doodgewone — menselijke verhoudingen. Het gaat er om hoe wij, mensen, menen met elkaar te moeten omgaan. En het hoge woord — al is het een woord dat van gereserveerdheid en zelfbeperking getuigt — moet er dan maar uit: zou wat meer schroom niet op zijn plaats zijn, zouden we niet met wat meer zorgvuldigheid met de ander moeten omgaan, ook en juist als we menen eigen verlangens te berde te moeten brengen, onze „eisen” aan gevestigde verhoudingen te moeten stellen? Als we het vanzelfsprekend achten dat ook onder vrienden men niet tegen de zin van de ander diens huis binnendringt, wanneer men ook overigens zijn vriendschap betoont door de ander niet onnodig in zijn gevoelens te kwetsen, wanneer ook ouders en kinderen van elkaar weten elkaar bij alle openheid toch ook met de nodige voorzichtigheid te moeten behandelen, waarom wordt dan in de verhouding met anderen zoveel plaats ingeruimd voor ongereserveerde agressiviteit?

Mij zou een zeker betoon van eerbied aan de Van Halls en de Belinfanten, enkel reeds krachtens de positie die zij bekleden of hebben bekleed, enkel reeds krachtens hun „autoriteit”, geenszins misplaatst voorkomen; zij hebben die posities aangewezen gekregen langs regelmatige weg, ingevolge in ons volk geldende regelen. Maar nog stilliger zeg ik dat ik niet inzie, waarom ook de Van Halls en de Belinfanten niet zouden verdienen met de voorzichtigheid en de schroom te worden benaderd en behandeld, waarmee ieder mens mag verlangen door medemensen te worden benaderd en behandeld, vanwege de eerbiediging van zijn persoonlijkheid en levenssfeer. Nog geheel afgezien van gevallen van geweldpleging — „tekort aan schroom” acht ik dan een euphemisme — acht ik tekort aan schroom aanwezig daar, waar men de ouder onheus behandelt. Schroom is hier de schroom die men verschuldigd is jegens een ieder omdat hij mens is, en daarbij een mens met zijn — eventueel vermeend-ge-rechtvaardigde — belangen en verlangens, met zijn eigen sfeer. Als we allemaal van ons-zelf kunnen weten dat we zo moeilijk van mening, zienswijze of standpunt kunnen veranderen, dat we allemaal bij het vormen van onze meningen steeds weer ons-zelf medebrengen, met onze opvoeding, ons milieu en onze positie, hoe kunnen

we dan anderen anders dan met een zekere schroom benaderen wanneer we van hen willen verlangen dat zij van mening of handelwijze veranderen? In het belang van de democratie moeten agressie en verzet tot de orde worden geroepen; zij moeten het ook in het belang van menselijke verhoudingen. Deze werken trouwens weer terug op mogelijkheden van overleg en verstandhouding, voorwaarden voor de ontwikkeling der democratie.

In verband met de protest- en verzetsbewegingen van de jongste tijd stel ik nog deze vraag: waarom zo weinig schroom?, waarom zo'n tekort aan schroom? Ik geef vandaag dit antwoord: omdat de jongeren tot dusver geen kans hebben gezien de nodige beslistheid te paren aan de gepaste schroom. Zoals je zo vaak ziet gebeuren, heeft men ook hier weer ten onrechte gemeend een keuze te moeten maken: of beslistheid of schroom, terwijl het zoveel gelukkiger zou zijn geweest als men beslistheid had weten te verenigen met juist een zekere mate van schroom. Ouderen zullen hun vooral kunnen helpen het pad daarheen alsnog te vinden door de kritiek,

de voorstellen en de suggesties van de jongeren ernstig te nemen, ondanks de bezwaren tegen de door hen gebruikte middelen.

Ik kom tot slot nog weer terug op wat ik reeds in de aanvang zei: dat mijn onderwerp een wijder terrein bestrijkt dan alleen maar verzets- en protestbewegingen van de jongste tijd. Wat ons juist nog bijzonder verontrusten kan, dat is het feit dat tekort aan schroom van lieverlede een soort tijdsverschijnsel dreigt te worden dat ons samenleven op verschillende wijzen bedreigt. Ik denk aan het soms zo onbescheiden oog van de camera dat geen privacy, geen persoonlijke levenssfeer erkent; ik denk ook aan de zgn. „harde interviews” in de pers, voor de radio en voor de televisie.

Sommigen uwer vinden het woord „schroom” misschien ouderwets, of zelfs te plechtstatig. U mag er een ander woord voor zoeken; ik heb geen beter woord kunnen vinden voor een begrip, zonder hetwelk democratie niet kan bestaan en een samenleving geen samenleving kan zijn.

H. B. J. Waslander

Nog eens „Turk op zondag”

Een van onze lezers zond ons naar aanleiding van de radiolezing zijn oordeel over deze zaak. Wij nemen het graag over:

GASTARBEIDERS

Wij zijn naar Turkije, Griekenland, Italië, Spanje, Joegoslavië gegaan, hebben er met onze geldbuidel gerammeld, hebben er wervingsbureaux gevestigd.

We hebben de mannen geselecteerd naar gezondheid en geschiktheid en ze naar het land van de geldbuidel gelokt. De zwakken, de zwakzinnigen en de ouden van dagen en al die andere niet-productieven hebben we maar gelaten waar ze waren.

We troffen het bijzonder met onze gastarbeiders; ze waren niet veel gewend, hun behuizing in het eigen land was ook niet om over naar huis te schrijven. Ze waren en zijn dus met weinig tevreden.

Geen door ons land gesubsidieerde huizen zijn voor hen nodig. Met tien tot dertig man bewonen zij een arbeidershuisje en betalen in een jaar met z'n allen ongeveer de hele waarde van het huisje. De smerigste karweitjes worden hun opgedragen en ze doen het blijmoedig. Ze lopen er nog keurig bij ook. Gedragen zich uitstekend, anders dan de toeristen uit de welvaartslanden zich in hun land gedragen.

’t Zijn meest jonge kerels en we moeten ons afvragen, hebben deze mensen zoveel zelfbeheersing dat ze om derwille van die centen afstand doen van hun „familieleven”.

Op de weekeinden kan je ze zien lopen met hun inkopen, hun levensbehoeften, boter, sigaretten, koffie, thee enz. en ze hebben er hetzelfde voor betaald als wij, alles inclusief accijns en BTW. Van die accijns en de BTW krijgen zij niets terug. Voor hen geen voorzieningen als scholen voor hun

kinderen, voor hen geen gesubsidieerde woningen.

Zo nu en dan gebeurt er wel iets. Er wordt dan een ontmoetingscentrum gesticht. ’t Is wat, maar het kan toch het familieleven op geen stukken na vervangen, ’t is een te goedkope oplossing. Als je alles zo bedenkt, dan was het vroegere koloniale systeem, om het maar met een vergeuisd woord te noemen, toch nog niet zo slecht. Toen lieten we de mensen tenminste in hun eigen omgeving en namen ook de zorg voor vrouw en kinderen op ons. Er heerste rust en welvaart in de koloniale gebieden.

Niet dat we ons hiervoor op de borst moeten slaan, maar het is wel een prettige bijkomstigheid dit te mogen constateren en die de uitroep „weg met ons” niet rechtvaardigt als we zien wat er nu voor in de plaats gekomen is.

Met als uitgangspunt de mens, zou het beter zijn als onze industrieën zich in de ontwikkelingslanden vestigen zouden. Daarmede zouden alle problemen niet opgelost zijn maar we zouden wel tot betere menselijke verhoudingen komen.

Wij zouden misschien niet zo kwistig om kunnen springen met onze sociale voorzieningen, onze welvaartsvaste en waarde vaste pensioenen, met onze bijstandsvoorzieningen voor onze landgenoten. Wij zouden kortom niet zo'n welvarend volk zijn als we hen gaven wat hun toekomst. In de plaats daarvan zouden we wel iets beter met onze dan nog resterende, eerlijk verdiende, welvaart overweg kunnen.

Het komt, kort samengevat, hierop neer:

Van datgene wat de gastarbeider aan onze welvaart bijdraagt zou een evenredig deel aan het land van zijn herkomst ten goede moeten komen. Na enige jaren werken is dat meer dan een tweedehands auto'tje waarmee hij ene taxibedrijfje kan beginnen in zijn eigen land.

Soms hoor je de enigszins banaal klinkende vraag of de filosofie je leven heeft verrijkt. De formulering wat je ermee opgeschoten bent klinkt nog banaler. De vraag zakt nog meer, wanneer zij wil weten wat je ermee bereikt of doet. Je doet eraan omdat je erdoor bent aangedaan. Ik versta er het vrije, door redelijkheid geïnspireerde nadenken onder over alles wat zich uit ervaring opdringt. Het kan zich in de richting bewegen van wat ervaring fundeert en van wat haar teboven gaat. Beide zijn overstijgingen, de ene naar de kant van grondslagen, de andere naar die van ideeën. Tussen het boren in en het overvliegen van de ervaringsbodem speelt alles zich af wat als wijsgerig denken kan worden aangemerkt. Dat het van uitgangspunten mag vertrekken die het zelf niet heeft beredeneerd ontken ik. Dat het in onberedeneerde conclusies mag uitmonden eveneens. Maar beredeneerbaarheden zijn nog geen bewijsbaarheden in de zin waarin wetenschappelijke theorieën of hypothesen dat zijn. Daarom heb ik de vroegere zelfkwalificatie van de filosofie als koningin der wetenschappen altijd een bedenkelijke figuur gevonden. Er is mee bedoeld dat zij de hoogste en het sluitstuk van alle zou zijn. Dat is een pretentie, die geen filosoof meer voor zijn verantwoording zal durven nemen. Hij mag blij zijn als hij in een enkel vakgebied volledig of behoorlijk is gespecialiseerd en moet er zich bij neerleggen, dat hij van de rest weinig of niets afweet. Het is een lot, dat zachter te dragen is omdat hij het met de wetenschapsman deelt, die het evenmin kan bijhouden. Een strijd tegen zich vergrotende achterstanden en uitbreidende blinde vlekken, die steeds moeilijker vol is te houden. De vertakkingen hebben de stam aan het oog onttrokken. De filosofie kan desondanks proberen hem in de gaten te houden. Dat gaat alleen door nadenken over wetenschap en wetenschappelijkheid als zodanig of in het algemeen, dus door het aansnijden van vragen aangaande methode, systematiek, objectiviteit, theorie — het geheel van rationele middelen, waardoor omzetting van ervaring in kennis daaromtrent tot stand komt. Hoe dat van geval tot geval en van stap tot stap precies in zijn werk gaat, weet alleen wie het betrokken vakgebied onder de duim of in zijn vingers heeft. De filosoof zal zich dienaangaande geen illusies maken. Hij is wat de werkwijze en resultaten der vakwetenschappen betreft van hun aalmoezen afhankelijk. Tot overdreven nederigheid hoeft hem dat niet te stemmen, wel tot bescheidenheid. Over fundamentele wetenschappelijke ontdekkingen op gebieden als chemie, biologie, fysica en de theoretische implicaties daarvan moet door wie ze gedaan hebben altijd nog in gewone, althans min of meer gewone taal gesproken worden — niet alleen met de ingewijden, maar ook tot de overweldigende meerderheid die daar niet toe behoort. Van de studeerkamer en het laboratorium lopen er verbindingen naar

de krant, het tijdschrift, de radio en het televisiescherm, de publiciteitsplatformen van de industriële massasamenleving. Geen wetenschapsman versmaadt het meer daarop te gaan staan omdat het hem zou verlagen of omdat hij van oordeel zou zijn, dat de wetenschap wat zij doet voor zich moet houden. Het gevolg is, dat ik kan begrijpen wat een computer doet zonder precies te weten hoe hij in elkaar zit, kan meepraten (en denken) over de betekenis van de ontdekking van het reuzenmolecuul DNA zonder alle ins and outs van de biochemie onder de knie te hebben en in staat ben om in grote lijnen te begrijpen waar de controverse tussen de „steady-state” en de „big-bang”-theorie om gaat zonder zelf ooit een astronomische waarneming te hebben gedaan of daartoe in staat te zijn.

Als filosoof bevind je je tegenover de vakwetenschappen dus wel altijd op glad ijs, maar ze kunnen je aan de hand nemen, zodat je niet direct hoeft te vallen. Je moet de ingewikkelde figuren, die de specialisten erop beschrijven proberen te volgen zonder ze zelf te willen nadoen. De specialisten zijn zelf ook niet in staat elkaars repertoire over te nemen zonder dat er ongelukken gebeuren. Ook zijn hun figuren onderling niet zodanig afgestemd, dat zij „samen en in vereniging” een nieuwe figuur opleveren, waarin iets ontwaarbaar zou zijn van concorderende dynamiek. De klacht van de hedendaagse wetenschapsbeoefenaars is juist, dat zij bezig zijn elkaar meer en meer uit het oog te verliezen. De filosoof hoeft zich dus niet op de grond te werpen en in het stof te wentelen, omdat hij zo graag zou willen zijn wat niemand zijn kan: een all-round expert. Hij moet wijzer wezen.

Wie aan wetenschap doet verschanst zich in een specialisme en is op een bepaald objectsgebied gefixeerd. Het is zijn uitsluitende, althans primaire doel de kennis daaromtrent te vermeerderen, vooruit te brengen, te verfijnen en eventueel (maar niet noodzakelijk) een bijdrage tot de theorievorming te leveren. Hij kijkt op een bepaalde, methodisch geoefende manier naar de verschijnselen op zijn waarnemingsscherm. Zij zouden niet verschijnen, althans zo niet verschijnen indien hij niet op een bepaalde wijze keek. Aan de blik van de schilder doet de bloem zich anders voor dan aan die van de botanicus. Het firmament spreekt de dichter anders aan dan de sterrenkundige. De beeldhouwer staat anders tegenover het lichaam dan de anatoom. De mens is het wezen, dat in de wereld op verschillende wijzen tegenover de wereld staat. Elk individu vertoont iets van modale differentiatie, al zijn er armere en rijkere combinaties. Ook verschilt de cohesie der perspectieven. Daarin ligt misschien een graadmeter om uit te maken wat wij onder een persoon verstaan.

(Uit: Ideeën en idolen, p. 31-33)

Van week tot week:

Hilversum I (radio)

Zondag 14 december, 9.45—10.00 uur: C. van Rijsinge: Een nabespreking van de uitzendingen op 16 en 30 november.

Zondag 21 december, 9.45—10.00 uur: C. van Rijsinge: Een nabespreking van de uitzendingen op 16 en 30 november.

Zondag 28 december, 9.45—10.00 uur: J. C. Brandt Corstius: Henriette Roland Holst.